

PAKRAČKI ILI CERNIČKI SANDŽAK

Ive Mažuran

Poznavanje prošlosti Slavonije za turske okupacije u posljednjem deceniju znatno je obogaćeno nizom naučnih radova i novim rezultatima naših istaknutih orijentalista. Ipak, uza sve brojne i nove rezultate, pitanje kada je sjedište sandžaka iz Pakraca preneseno u Cernik zahtijeva još uvijek određeniji odgovor.

Pišući o tom problemu Hazim Šabanović kaže: »Mislim da je zvanično sjedište sandžakbega ovoga sandžaka preneseno iz Pakraca u Cernik poslije 1590. a prije 1607. g.«¹ Na osnovu izloženih činjenica zaključuje: »Iz svega što je naprijed rečeno može se zaključiti da je sjedište ovoga sandžaka do g. 1565. bilo u Čazmi, a otada do 1584. g. sigurno u Pakracu. Kasnije, a svakako prije 1607, ono je preneseno u Cernik i tu ostalo do oslobođenja Cernika 1687. Ovaj sandžak od svoga osnutka pa do 1580. bio je u sastavu Rumelijskog ajaleta. Godine 1580. bio je pripojen Bosanskom pašaluku i ostao u sastavu toga pašaluka sve do likvidacije turske vlasti u Slavoniji.«²

U odnosu na postavljeni problem, zaključak i vremenska granica koju Šabanović postavlja o prijenosu sandžaka iz Pakraca u Cernik vrlo su instruktivni, iako ne odgovaraju na pitanje: koji je bio stvarni uzrok tog prijenosa. Međutim, ako se taj zaključak i spomenuta vremenska granica uporede s arhivskom građom, očito je da su oni suprotni historijskim izvorima i literaturi. Naime, pišući vrlo iscrpno o ratnim prilikama 1591. na slavonskom dijelu Vojne Krajine, kao i o porijeklu bosanskog beglerbega Hasan-paše Predojevića, Vj. Klaić izričito kaže: »Izvjestno je samo, da je Hasan imao brata Džafera, koji je bio sandžakbeg u Cerniku.«³ Također, ističući Hasanove vojne snage uoči bitke kod Siska 22. VI 1593, Klaić spominje između ostalih sandžakbegova i vojvoda Hasanova brata Džafera, koga tom prilikom naziva cerničko-pakračkim sandžakbegom,⁴ a pišući o porazu Hasan-paše pod Siskom kaže da je na bojnom polju među poginulim Turcima ostao i Hasanov brat Džafer-beg.⁵

Podaci koje Klaić donosi, iako ne navodi detaljnije izvore o njima, ne samo da su od posebne važnosti za rješenje postavljenog pitanja, već zaslužuju i puno povjerenje. Prije svega, na to upućuje sama izvorna građa kao i slijed historijskih događaja koji su se na tom prostoru odigrali u 90-tim go-

¹ Dr Hazim Šabanović, Bosanski pašaluk, Sarajevo 1959, p. 68.

² Ib. 69.

³ Vjekoslav Klaić, Povjest Hrvata III, dio I, 368.

⁴ Ib. 391.

⁵ Ib. 392.

dinama XVI stoljeća. Pored toga, i neposredni podaci o tim događajima dokazuju da se na pitanje: kada je izvršen prijenos sjedišta sandžaka iz Pakraca u Cernik, može dati, ako ne potpuno tačan, onda barem približno tačan odgovor.

U prilog Klaićevu mišljenju govori niz potpuno vjerodostojnih izvora, a zbog njihove važnosti navodimo ih kako slijede.

Neposredno poslije pobjede nad Turcima kod Siska poslao je 22. VI 1593. glavnom komandujući vojskovođu Ruprecht Eggenberg nadvojvodi Ernestu u Graz izvještaj o toku bitke. Taj izvještaj uputio je zatim u latinskom prijevodu barun Ivan Kobenzel tajniku pape Klementa VIII Cintiu Aldobrandiniu u Rim. Pored ostalih vijesti, u tom se izvještaju navodi da je među turskom vojskom bio »Sifferi begae a Zernic bassea Bossnensis fratris« sa 700 vojnika.⁶ I u izvještaju koji je poslao Ruprecht Eggenberg 24. VI 1593. nadvojvodi Ernestu zabilježeno je: »Saffer beeg von Zernickh sein bascha in Bossen brueder 700 starkh«.⁷ Kao i prethodni, Kobenzel je i ovaj izvještaj poslao Contiu Aldobrandiniu u Rim, ali u talijanskom prijevodu, gdje se još jednom ponavlja ista vijest: »Il Seferbego de Zernik fratello del bassa anegato 700 caualli«.⁸

U izvještaju o pobjedi nad Turcima kod Siska, koji sadrži Codex Urbina-tus u Vatikanu, a poslala su ga dvojica kršćana, inače turskih podanika, kaže se da je među poginulim turskim vojskovođama bio »Xeffe beghe fratello del bassa, sanzacco di Zarnich«.⁹ S tim izvještajem podudara se također izvještaj generala Andrije Auersperga u kojem stoji da je uz Hasan-pašu poginuo njegov brat, cernički beg.¹⁰ Sličnu vijest donosi i izvještaj kuće Fuggera u Augsburgu datiran 6. VII 1593, s jedinom razlikom da se cernički sandžakbeg zove Mehmetbeg.¹¹

S obzirom na sadržajnu vrijednost i vjerodostojnost spomenutih izvještaja, osobito Ruprechta Eggenberga i Andrije Auersperga, koji izvještavaju neposredno s bojnog polja, ne može biti sumnje da je u bitki kod Siska 22. VI 1593. učestvovao i poginuo Džafer-beg, brat bosanskog beglerbega Hasan-paša Predojevića, te da je on u to vrijeme vršio dužnost cerničkog sandžakbega. A što se jedino u izvještaju kuće Fuggera od 6. VII 1593. kao cernički sandžakbeg spominje Mehmet-beg, očita je zabuna, jer je Mehmet-beg bio hercegovački a nikako ne cernički sandžakbeg. Uporedimo li tu vijest s ostalim izvorima, izlazi kao tačno samo to da su tom prilikom poginula obojica.¹²

Međutim, kako se u izvještajima govori samo o cerničkom sandžaku, a niti jednom prilikom nije spomenut pakrački sandžak, nesumnjivo je da je sjedište sandžaka iz Pakraca bilo već 1593. preneseno u Cernik. Nakon ove godine u pristupačnoj izvornoj građi Pakrac se kao sjedište sandžaka više i ne spominje. Tako 16. VII 1598. piše general Sigismund Herberstein nadvojvotkinji Mariji u Graz kako su mu došle tri harambaše kao poslanici turskih aga, jer da oni žele predati gradove Pakrac i Veliku. Pozivajući se na te do-

⁶ K. Horvat, Kobenzelovi izvještaji..., Starine XXXII, 192.

⁷ R. Lopašić, Spomenici Hrvatske krajine I, 185.

⁸ Starine XXXII, 193.

⁹ Starine XXXIV, 90.

¹⁰ Lopašić, o. c., 179.

¹¹ Ib. 180.

¹² Ib. 180; Starine XXXIV, 90, 91.

govore Herberstein se nada da će mu poći za rukom podložiti austrijskoj vlasti sandžake Cernik i Požegu.¹³ Godine 1602, 11. veljače, nuncij Porzia javlja iz Graza kardinalu i državnom tajniku Cintiu Aldobrandiniu da će bosanski paša zajedno s tri sandžakbega, i to Sigeta, Cernika i Požege, doći da utvrdi Kanižu.¹⁴

Prema spomenutim podacima, dakle, potpuno je sigurno da je od 1593. sjedište sandžaka u Cerniku i da se taj sandžak otada naziva Sandžak Cernik.

Ali, zašto i kada su Turci sjedište toga sandžaka prenijeli iz Pakraca u Cernik, ostaje neobjašnjeno. Ipak, na osnovu oskudnih podataka mislim da se i na to pitanje može dati pozitivan odgovor. U prilog tom mišljenju govore u prvom redu same vojno-obrambene prilike na tom dijelu slavonske Vojne krajine, a u sklopu tih odnosa valja prvenstveno tražiti odgovor na to pitanje. Držim da se upravo tu krije ključ za rješenje čitavog problema. Naime, kada su Turci zbog snažnih protunapada na granici bili primorani da 1559. poruše utvrd u Čazmi,¹⁵ a uskoro zatim prenesu sjedište Sandžaka Čazma preko rijeke Ilove u Pakrac, ostala im je na tom području u sistemu krajiške obrane jedino isturena utvrda u Moslavini. Od toga vremena se taj sandžak službeno nazivao Sandžak Pakrac.

Neprestani nemiri i obostrane provale na granici prerastale su s vremenom u otvoreni rat. Godine 1590. bila je na pomolu nova opasnost od daljeg prodora Turaka prema zapadu, pogotovu tada kada je negdje na početku 1591. imenovan za bosanskog beglerbega ratoborni Hasan-paša Predojević. Odmah po dolasku na čelo Bosanskog pašaluka, on se sprema na vojnu i u početku mjeseca kolovoza 1591. provaljuje do Siska gdje je bio suzbijen. Žureći u pomoć Sisku ban Toma Erdödy krene u potjeru za pašom, jer je on u međuvremenu bio napustio opsadu grada. Kako ga nije mogao stići, a da Turcima vrati protuudarac, dođe Erdödy 12. VIII 1591. do Moslavine i nakon tri dana opsjeđanja osvoji je i poruši.¹⁶

Osvajanje i rušenje utvrđenja u Moslavini bilo je u pograničnim odnosima od posebne vrijednosti za vojno-obrambene i strateške prilike na tom dijelu Krajine. Promatrano čisto s vojne tačke gledišta ono je u stvari značilo otvaranje potpuno slobodnog puta provalama preko Ilove u pravcu Pakraca i Požege. Isto tako, ovaj gubitak imao je za Turke kao posljedicu nužno pomicanje granice na njen prirodni položaj tj. na rijeku Ilovu. Tako postavljen granični pravac povlačio je istodobno za sobom i druge promjene, a u prvom redu da se sjedište sandžaka prenese u sigurnije mjesto, jer je tada Pakrac postao neposredno izložen naletima graničara s hrvatskog dijela slavonske Krajine. Do te promjene, istina, nije došlo odmah poslije pada Moslavine, zato što Turci u to vrijeme potpuno zadržavaju vojnu inicijativu u svojim rukama i još više povećavaju pritisak na granicu. Ali kada je Hasan-paša 1592. i po drugi put bio kod Siska suzbijen, oni prenose sjedište toga sandžaka iz Pakraca u Cernik i taj se otada službeno naziva Sandžak Cernik.

¹³ Lopašić, o. c., 266.

¹⁴ Starine XXXIV, 150.

¹⁵ Šabanović, o. c., 67.

¹⁶ Vj. Klaić, o. c., 369; Starine XXXV, 330, 331; F. Šišić, *Acta comitalia* IV, 329.

Prema izvještaju kuće Fuggera koji nosi datum 14. XI 1592, prilikom Hasan-pašine provale i pustošenja Turopolja, zajedno s njim bili su zbornički, pakrački i požeški sandžakbeg.¹⁷ Prema tome, prijenos službenog sjedišta sandžaka iz Pakraca u Cernik morao je biti izvršen svakako poslije tog datuma.

Po svom opsegu područje toga sandžaka bilo je najmanje u Slavoniji, a nakon 1593. bio je sav kraj zapadno od rijeke Ilove za Turke de facto već izgubljen. Neprihvatljivo je, dakle, Klaićevo mišljenje da bi na tom prostoru 1581. bila čak dva sandžaka i to cernički i pakrački.¹⁸ U to vrijeme Ali-beg, brat bosanskog beglerbega Ferhat-paše, bio je doista pakrački sandžakbeg,¹⁹ dok za Ahmed-bega iz Cernika nema potvrde da je tu dužnost vršio. Vjerojatno je spomenuti Ahmed-beg bio alajbeg ili čehaja pakračkog sandžakbega. Međutim, samo koju godinu kasnije, tj. 1585, istog Ali-bega naziva Klaić cerničko-pakračkim sandžakbegom.²⁰ Ipak, unatoč pogrešnom Klaićevu zaključku ne isključuje se mogućnost da je pakrački sandžakbeg mogao imati sjedište ili je boravio u Cerniku, ali je taj sandžak u to vrijeme nesumnjivo nosio službeni naziv Sandžak Pakrac.

Na osnovu iznesenih podataka i izvedenih konstatacija slijedi ovaj zaključak: Od kada je sjedište ovoga sandžaka preneseno iz Čazme u Pakrac, ono ostaje u Pakracu sve do 1592. Negdje potkraj 1592, a najkasnije na početku 1593, ono je iz Pakraca preneseno u Cernik i tu ostaje do oslobođenja Slavonije ispod turske vlasti 1687. Osnovni razlog da je sjedište sandžaka preneseno iz Pakraca u Cernik bio je gubitak Moslavine, a u najužoj vezi s tim povlačenje turske granice na rijeku Ilovu. Prvi poznati nam sandžakbeg ovog sandžaka bio je *Džafer-beg*, brat bosanskog beglerbega Hasan-paše Predojevića.

¹⁷ Lopašić, o. c., 166.

¹⁸ Vj. Klaić, o. c., 345.

¹⁹ Lopašić, o. c., 26, 27.

²⁰ Vj. Klaić, o. c., 357.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XIX—XX

1966—67

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje dovršeno 18. XII 1968.